

СЕМАНТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РЭЛІГІЙНАЙ ЛЕКСІКІ Ў ТЭКСТАХ УЛАДЗІМІРА АРЛОВА

Беларускі народ заўжды характарызаваўся рэлігійнасцю і талерантнасцю, таму многія беларускія пісьменнікі часта звярталіся да рэлігійнай культуры ў сваіх творах.

Звернемся да тэкстаў Уладзіміра Арлова, у якіх шырока выкарыстоўваецца рэлігійная лексіка. Матэрыял для артыкула ўзяты з кнігі “Каханак яе вялікасці”, куды ўвайшлі аднайменнае аповяданне (далей: Каханак), а таксама творы “Тры мужы спадарыні Дамінікі” (Тры мужы), “Міласць князя Гераніма” (Міласць), “Кроніка Лаўрына Баршчэўскага” (Кроніка), “Мой радавод да пятага калена, або Спроба пазбегнуць выгнання” (Мой радавод), “Пяць мужчын у леснічоўцы” (Пяць), “Пішу вам у Масковію” (Пішу), “Пакуль не згасла свечка” (Пакуль) і іншыя [2]. Была зроблена выбарка рэлігіёнімаў* з тэкстаў названага выдання з мэтай далейшага іх даследавання.

Рэлігійную лексіку ў тэкстах У. Арлова паводле семантыкі найперш можна падзяліць на агульнарэлігійную, язычніцкую і хрысціянскую. Прыклады агульнарэлігійных найменняў – *абрад*, *вера*, *грэх*, *душа*, *смерць* і іншыя: *маліўся ж я паводле гусіцкага абраду*** (Кроніка, с. 24), *спяшаліся з двух бакоў насустрач ім людзі лацінскае веры* (с. 18); *Тады пакарай яе катаў, пакарай медыкуса, бо грэх ягоны трыкроць варты смерці!* (Маналог, с. 10), *У якім жа гэта годзе прыстаў ён да мяне, не раўнуючы як святая доказная інквізіцыя да бязвіннае душы?* (с. 5).

Наяўнасць у тэкстах У. Арлова язычніцкіх лексем сведчыць пра тое, што асаблівасцю беларускай культуры выступае аб’яднанне язычніцтва і хрысціянства. Прыклады такіх рэлігіёнімаў – *бажніца*, *паганец*, *Пярун* і іншыя: *стаялі паганскія бажніцы Перуна* (Тры мужы, с. 72); *Паганцы ніколі не здэкаваліся так з целаў хрысціянскіх* (Кроніка, с. 25).

Найбольшае распаўсюджанне ў ідыялекце пісьменніка атрымала хрысціянская лексіка: *Тады ў месце Пражскім крышылі храмы і нішчылі абразы* (Кроніка, с. 24); *заступніца наша Маці Божая заплакала ў сваім алтары* (Маналог, с. 5); *На выспе паміж імі стаіць Прадцечанскі манастыр* (Тры мужы, с. 83); *напрыканцы XVIII*

стагоддзя да Уніі належала болей за тры чвэрткі жыхароў Беларусі, у праваслаўі ж заставалася толькі каля шасці працэнтаў (Мой радавод, с. 247); *На духоўную асобу, незалежна ад яе сану, падае цень падазрэння* (Місія, с. 95).

Сустрэкаюцца адзінкавыя прыклады функцыянавання ісламскіх найменняў: *ёсць у гэтай зямлі яшчэ і мірныя татары-магаметане, што свайму Алаху паклоны кладуць* (Пішу, с. 45); *збудавалі пры браме дзве падобныя да мінарэтаў вежы* (Каханак, с. 153).

Хрысціянская лексіка, у сваю чаргу, падзяляецца на агульнахрысціянскую і канфесійную. Прыклады агульнахрысціянскіх найменняў у тэкстах У. Арлова: *вы самі не вельмі верыце ва ўсіх гэтых слуг д’ябла і ў самога анёла-адступніка* (Місія, с. 99); *Успамінайце настаўнікаў ваших, вучыў апостал Павел* (Кроніка, с. 19), *разарвалі на рынку манахаў, што за сходную цану прапаноўвалі салому асла, на якім Ісус ехаў у Ерусалім, слёзы Марыі Магдалены, а таксама малако Багародзіцы і промні Віфлеемскае зоркі, што паказвала шлях вешчунам* (с. 22); *Вёз гасудар у скарбе сваім крыж, той ігуменню Еўфрасінняй некалі ў манастырскім саборы пакладзены* (Пішу, с. 39).

Аснову канфесійнай лексікі складаюць найменні, уласцівыя асобным хрысціянскім канфесіям. У тэкстах У. Арлова частотна пераважаюць каталіцкія рэлігіёнімы: *яна загадала графу Чарнышову і ўдзень і ўначы сачыць за езуітамі, як за найбольш падступным каталіцкім ордэнам* (Каханак, с. 141); *Праж жа ягоны... кінулі ў раку, а на агнішчы закапалі асла, што належаў нейкаму кардыналу* (Кроніка, с. 22); *І прычыніўся той парою ў нашым касцёле нечуваны цуд* (Маналог, с. 5).

Шырока ўжываюцца і праваслаўныя рэлігіёнімы: *шэпчуць... словы, якіх у сэрцы іхніх болей, чым у нашай царкве святых* (Маналог, с. 9), *ратуючыся ад гневу маскоўскага патрыярха, вярнуўся на Бацькаўшчыну* (с. 13); *не прыняў прычасця ад праваслаўнага папа* (Мой радавод, с. 247); *напрыканцы XVIII стагоддзя да Уніі належала болей за тры чвэрткі жыхароў Беларусі, у праваслаўі ж заставалася толькі каля шасці працэнтаў* (Мой радавод, с. 247).

Сустрэкаюцца і рэлігіёнімы, уласцівыя іншым канфесіям: *праз семдзесят пяць гадоў яна атрымае ад полацкіх базыльянаў запрашэнне*

* *Рэлігіёнім* – слова ці ўстойлівае спалучэнне рэлігійнай сферы выкарыстання, абазначае канфесійнае паняцце [3, с. 4].

** Тут і далей прыклады падаюцца з пазначэннем скарачонай назвы твора і старонкі паводле [2].

наведаць адбудаваны сабор (Каханак, с. 140); Яшчэ паўбяды, каб гэты Сымон быў праўдзівае рымскае веры ці, на горшы выпадак, **уніятам** (Маналог, с. 8); *палякі не паслухаліся полацкага ваяводы-кальвіна* (Тры мужы, с. 64).

Звернемся да лексіка-семантычнай класіфікацыі рэлігіёнімаў. За аснову ўзяты працы А. Булькі і І. Будзько, у якіх вылучаюцца разнастайныя прадметна-тэматычныя групы рэлігійнай лексікі [4; 5].

У тэкстах У. Арлова як рэлігіёнімы ўжываюцца назоўнікі, прыметнікі і дзеясловы. Найбольшае пашырэнне атрымала субстантыўная лексіка, асабліва адушаўлёныя назоўнікі. Гэта вялікая група слоў, якія абазначаюць назвы асоб у адносінах да рэлігіі. Сюды ўваходзяць як агульныя, так і ўласныя найменні:

– назвы чыноў нябеснай іерархіі: *за адно маё слова... бацьку **антыхрыстам** назавуць* (Міласць, с. 124); *Справа і зверху глядзела на мяне з рушнікоў **Багародзіца*** (Мой радавод, с. 240); *Нашаму народу **Бог** гэтую зямлю даў* (Міласць, с. 117); *А чаго варты ваш трэці доказ, які зводзіць **Госпада** нашага да ўзроўню анёлаў і самога грэшнага чалавека!* (Місія, с. 101); *у Гішпаніі... надзелі б яму за гэта на галаву каўпак папярковы з **д'яблам*** (Кроніка, с. 16); *О жудлівае насланне **Люцыпара!*** (Маналог, с. 6); *пусціў слязу **Міколаўгоднік*** (с. 5);

– назвы прадстаўнікоў царкоўнага (касцельнага) кіраўніцтва, рознага роду святароў, прыслужнікаў: *Арцыбіскуп, адрозна ад праваслаўных **архірэяў**... бездакорна гаворыць па-французску* (Каханак, с. 153); *нашым **бацюшкам** былі Геранімавы словы не ялеем на сэрца... кожны ж ведае, у якой злыбядзе нашыя **папы** жывуць* (Кроніка, с. 20); *Па радзе **айца** свайго і багамольца Макарыя... і багамольцаў ягоных **архіепіскапаў і епіскапаў*** (Пішу, с. 45); *Сёння ў мяне зноў быў **капелан*** (Пакуль, с. 170); *казаў Геранім свае казанні... і адмовіўся ад апрачкі **клірыка*** (Кроніка, с. 18); *папскі **нунцый** Кантэльмі ніяк не мог пазбыцца адчування* (Місія, с. 89); *святар абвяшчаць будзе* (Пішу, с. 46);

– назвы манахаў, членаў манаскіх ордэнаў: *манах Ясафат з **базыльянаў** на памяць вучыць загадваў* (Міласць, с. 117); *граф Чарнышоў адрэкамендаваў ёй ордэнскіх **навіцыяў*** (Каханак, с. 134); *А на другім баку гэтага мора... драўляны кляштар **францішканаў*** (Тры мужы, с. 83);

– назвы прарокаў, праведнікаў, шматпакутнікаў, знаўцаў Святога пісання, святых: *пачынаю кроніку... у дзень **святога Варфаламея*** (Кроніка, с. 15); *пачалі прамаўляць падчас ютрані **прарокі Захарыя ды Ісая*** (Маналог, с. 5), *я пачуваўся, далібог, лепей, чым **прарок Іёна*** (с. 11), *пачыналі свой дзень з пацераў **святому Лукашу*** (с. 12);

*кнігі, пісанья яшчэ **святымі** братамі **Кірылам і Мяфодам** і полацкай ігуменняю **Еўфрасінняй*** (Тры мужы, с. 87);

– назвы асоб у залежнасці ад прыналежнасці да розных плыняў веравызнання: *мае продкі па кудзелі былі... **уніятамі**, або, дакладней, **грэка-католікамі** ці **католікамі ўсходняга абраду*** (Мой радавод, с. 247); *палякі не паслухаліся полацкага ваяводы-кальвіна* (Тры мужы, с. 64); *сімпатый многіх новых падданых-католікоў* (Каханак, с. 141); *адны **хрысціяне** выразалі ў памежным Мсціславе **другіх*** (Маналог, с. 8);

– назвы ерэтыкоў, грэшнікаў, богаадступнікаў, сектантаў, варажбітоў, чарадзеяў: *Ці не надта лёгкае тлумачэнне – **сто тысяч талераў**, якія Бжоска вінен **атэісту?*** (Місія, с. 91), *гэты Лышчынскі несамавіты **блюзнер і бязбожнік*** (с. 95), *самы небяспечны з **ерэтыкоў** Рэчы Паспалітай* (с. 91); *увечары пра **ведзьмаў** ды **ведзьмакоў** баялі* (Пішу, с. 45); *Каб ён пражыўся ў апраметнай з **самымі** зацятымі **грэшнікамі!*** (Маналог, с. 5); *у аднаведнасці з парадамі **чарнакніжнікаў*** (Мой радавод, с. 240);

– іншыя асабовыя рэлігіёнімы: *Вітаўт на дзвінскім беразе лагадней на лацінцаў-**аднавернікаў** пазіраў* (Кроніка, с. 18); *Па радзе айца свайго і **багамольца** Макарыя, мітрапаліта ўсяе Русі, і **багамольцаў** ягоных архіепіскапаў* (Пішу, с. 45); *Мы, **слугі Божыя**, прывыклі цаніць людзей не толькі за іх былыя ўчынкі* (Місія, с. 93), *яго воля і розум належаць Богу і ордэну **самых** адданных **слуг Хрыста*** (с. 91).

Сярод неадушаўлёных субстантываў можна вылучыць наступныя ЛСГ (лексіка-семантычныя групы):

– назвы рэлігійных кніг і іх частак: *Адціснуў ён **Біблію** і гнеў на сябе царкоўных валадароў **накнікаў**, бо ператлумачыў **Святое Пісьмо** на мову, простым людзям зразумелую... **уласнае** сваё аблічча гэты Скарына ў **святой кнізе** паказаць не збаяўся* (Пішу, с. 48); *Як жа гэтыя **крамзолі** звацца будуць? Можна, **Евангелле** ад Кузьмы?* (Міласць, с. 112); *казана ў **Святым Пісанні**: і пакараныя яны будуць за беззаконне сваё* (Місія, с. 94);

– назвы рэлігійных збудаванняў і іх частак: *заступніца наша **Маці** Божая заплакала ў сваім **алтары*** (Маналог, с. 5); *праваслаўнымі манахамі з **Богаяўленскай царквы*** (Каханак, с. 140), *пяцьсот рублёў на праваслаўны **Богаяўленскі манастыр*** (с. 151), *збудаваў пры браме дзве падобныя да **мінарэтаў** вежы і абнеслі рэзідэнцыю свайго ўладыкі мурам з дванаццаціцю **капліцамі*** (с. 153); *у той дзень, у **касцёле святога Яна**, яго пакора была ўдаванаю* (Місія, с. 104); *праседзеўшы ноч у Багдана-перанісчыка ў **келлі*** (Кроніка, с. 17); *шмат іншых кніг там, у **саборы Сафііскім**, ёсць* (Пішу, с. 48);

– назвы рэлігійнага адзення і галаўных убораў: *з-пад сутаны... штосьці падазрона вытыркала* (Місія, с. 92);

– назвы прадметаў і аб'ектаў набажэнства, культывага рэквізіту: *Манах паставіў на нізкі столік два тонкія венецыянскія келіхі* (Місія, с. 93); *жывы брат прысягнуў на крыжы* (Тры мужы, с. 61); *срэбныя крыжыкі, атрыманыя пасля хрышчэння* (Мой радавод, с. 234), *запалілі... свечку* (с. 240); *сабраць з дзесяці цэркваў святую ваду* (Пішу, с. 46); *спяшаліся... людзі... са сваімі мошчамі і харугвамі* (Кроніка, с. 18), *былі Геранімавы словы не ялеем на сэрца* (с. 20);

– назвы выяваў багоў, ідалаў, ікон, а таксама прыстасаванняў для іх захавання: *Тады ў месце Пражскім крышылі храмы і нішчылі абразы і стоды царкоўныя* (Кроніка, с. 24); *стаялі паганскія бажніцы Перуна і Бабы Ягі* (Тры мужы, с. 72); *сам Госпад Бог без німба* (Пішу, с. 48);

– назвы запаведзей, малітваў, казанняў: *тады забрала неба маці маю, якую не забываюся я памінаць у малітвах штодзённых* (Кроніка, с. 16); *Імператрыца ведае свой занатаваны былым каханкам партрэт як "Ойча наш"* (Каханак, с. 138);

– назвы, звязаныя з царкоўнай службай і абрадамі: *не прыняў прычасця ад праваслаўнага папа* (Мой радавод, с. 247); *Я адмовіўся ад споведзі* (Пакуль, с. 170); *пачалі прамаўляць падчас ютрані прарокі Захарыя ды Ісяя* (Маналог, с. 5); *Пагарджаючы таемствам хрысціянскага шлюбу, выдаў дачку замуж за сваяка...* (Місія, с. 90);

– назвы аб'яднанняў службыцеляў рэлігійнага культу, царкоўных з'ездаў, судаў: *на багамолле ў Троица-Сергіеву лаўру пешкі хадзіў... з браціямі паважную заворку вёў* (Пішу, с. 34); *яго воля і розум належаць Богу і ордэну самых адданных слуг Хрыста* (Місія, с. 91); *сачыць за езуітамі, як за найбольш падступным каталіцкім ордэнам* (Каханак, с. 141); *князь наш Вітаўт... паслаў на сабор у Канстанс мітрапаліта* (Кроніка, с. 22);

– назвы рэлігійных свят і перыядаў посту: *скляпенні святое Сафії, куды мы хадзілі на Вялікдзень* (Тры мужы, с. 72), *Пасля Калядаў тата запрог коніка ў лёгкія сані* (с. 62); *не трымаліся пастоў* (Кроніка, с. 24), *паслаў бацька ў Спасаў дзень сватоў* (с. 17);

– іншыя рэлігійныя назвы: *і ўзышоў ён на сваю Галгофу вогненную з мужнасцю вялікай* (Кроніка, с. 22), *не верылі ў чысцей* (с. 24); *на ўсе ўшчуванні і пагрозы з Ватыкана полацкія езуіты... адказваюць* (Каханак, с. 142); *дзе гэтай душы месца: у некле ці ў раі* (Тры мужы, с. 64).

Менш шырока прадстаўлена абстрактная субстантыўная лексіка, якая адлюстроўвае "пэўны бок чалавечага светапогляду і светаадчування" [6, с. 10]: *І спяшаліся з двух бакоў насустрач ім людзі лацінскае веры і людзі нашай дзедаўскай*

веры са сваімі мошчамі і харугвамі (Кроніка, с. 18), *Збавіцель у сваёй міласэрнасці даў яму сілы* (с. 22); *І зноў мяне ўтнула адчуванне грахоўнасці параўнання* (Тры мужы, с. 61).

Акрамя назоўнікаў, у тэкстах У. Арлова ўжываюцца рэлігіёнімы-прыметнікі і дзеясловы. Прыметнікі атрымалі найбольшае пашырэнне. Такія словы абазначаюць уласцівасці, якасці асоб і аб'ектаў рэлігійнай сферы: *на ютрані велікоднае* (Пішу, с. 46), *крыж... у манастырскім саборы пакладзены* (с. 39), *быццам плады крывавыя цар з нейкага дрэва сатанінскага... атрасаў* (с. 36); *разгаўляцца грэшным чынам* (Маналог, с. 5), *чую штосьці пра цёмных продкаў і рэлігійную ачмару* (с. 10); *стаялі паганскія бажніцы* (Тры мужы, с. 72); *злачынства кожнага з ворагаў Хрыстовых* (Місія, с. 93); *нішчылі абразы і стоды царкоўныя* (Кроніка, с. 24).

Дзеясловы, якія характарызуюць дзеянні, звязаныя са сферай рэлігіі, атрымалі нязначнае пашырэнне: *пачаў блюзнерыць* (Маналог, с. 10); *трэба маліцца, каб яна пакінула наш стан і пайшла ў Полацк* (Тры мужы, с. 71); *не забываюся я памінаць у малітвах штодзённых* (Кроніка, с. 16), *мы ўверуем у цябе* (с. 24), *многія людзі хрысціянства пачалі* (с. 18).

Такім чынам, рэлігійная лексіка шырока ўжываецца ў тэкстах Уладзіміра Арлова. Найперш гэта тлумачыцца тэматыкай твораў, а таксама жаданнем аўтара нязмушана перадаць беларускую рэчаіснасць, у якой заўсёды адзначаўся моцны ўплыў рэлігіі на свядомасць людзей. Рэлігіёнімы ўжываюцца пераважна ў прамым значэнні, яны разнастайныя па семантыцы, што садзейнічае ўзбагачэнню ідыялекту пісьменніка.

Спіс літаратуры

1. **Романенко, Л.** Аксиосфера хрысціянскай культуры як фактар духоўнага возвышэння сучаснага грамадства / Л. Романенко // Шляхі пераадолення духоўна-маральнага крызісу сучаснага грамадства: зб. матэрыялаў. – Мінск: Прыход Свята-Петра-Паўлаўскага сабора, 2010. – С. 59 – 66.
2. **Арлоў, У.** Каханак яе вялікасці: гістарычныя апавяданні, эсэ / У. Арлоў. – Мінск: Логвінаў, 2004. – 252 с.
3. **Михайлова, Ю. Н.** Рэлігіёзная праваславная лексіка і ёе судыба (по даным толковых слоўарей русскага языка): автореф. дис. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / Ю. Н. Михайлова; Уральскі гос. ун-т. – Екатеринбург, 2004. – 20 с.
4. **Булыка, А. М.** Лексічныя запазычаныя ў беларускай мове XIV – XVIII стст. / А. М. Булыка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980. – С. 168 – 184.
5. **Будзько, І. У.** Рэлігіёзная лексіка старабеларускай мовы: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / І. У. Будзько; Ін-т мовазнаўства НАН Беларусі. – Мінск, 1999. – 20 с.

Наталля ПЯТРОВА,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт,

Ірына САВІЦКАЯ,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Аўтары ахвяруюць ганарар на развіццё часопіса.